

Немања Глинтић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Књижевност, периодика и разлика

Књижевност у функцији принуде: часопис као фактор преобликовања књижевног текста / Слободанка Пековић. – Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010 (Београд : Чигоја штампа). – 211 стр. ; 21 цм. - (Наука о књижевности. Историја српске књижевне периодике / [Институт за књижевност и уметност]) ISBN 978-86-7095-164-8

Књига *Књижевност у функцији 'принуде': часопис као фактор преобликовања књижевног текста и жанра* Слободанке Пековић представља пионирски подухват у детаљнијем представљању места и улоге периодике у историји нове српске књижевности. Отуда и њена изузетна актуелност и данас, скоро пет година по објављивању. Ова књига се такође у великој мери бави проблемима који су у фокусу савремених књижевних теорија, попут теорија идентитета, односно рода и разлике.

Прво поглавље *Увод* □ *књижевност у функцији 'принуде'* ауторка започиње говором о крајње амбивалентној рецепцији часописа као књижевног жанра у Србији на почетку 20. века. Полазећи од уврежено негативног, доминантнијег гледишта да је реч о мање вредном, покултурном облику књижевног стварања, који је у свести бројних интелектуалаца тога доба био основни разлог (пр)опадања књижевног укуса и интересовања за књиге, ауторка полемички ревалоризује ово гледиште, истичући значај часописа, који не само да представљају огледало културног, научног, политичког и уметничког живота, већ имају и функцију књижевних, културних и просветних „регулатора“. Поред меморијске и регулаторне, ауторка истиче и пропагандну и манипулативну мисију као незаобилазну употребну могућност часописа. На фону ових разматрања Слободанка Пековић започиње говор о женском питању који ће доследно, у мањој или већој мери, спроводити у сваком од поглавља књиге. Ауторка објашњава у којој мери је часописна продукција важна у смислу ширења официјелног гласа који је прогресиван у односу на женско питање и формирање јавног мњења у вези с тим, али истиче да су домети овог гласа на почетку 20. века ипак били ограничени и да се нису значајно померили од ставова Мери Волстонкрафт у књизи *Одбрана права жена* (1792) или Доситејевих „здраворазумских“ савета, те да су захтеви за образовањем српске жене на почетку 20. века суштински били у вези с јачањем њене стереотипне позиције.

У наставку ауторка говори о структурним карактеристикама часописа које су условљене њиховом уређивачком политиком, те да сви текстови унутар једног часописа подлежу узусима те политике, што нужно доводи до „деформације“ текстова. Слободанка Пековић објашњава да су те деформације резултат процеса строге цензуре и „принуде“ које уредници врше над текстовима. Те принуде могу бити спољашње, условљене

претежно тржишним критеријумима, чиме се објашњава и настанак булеварске штампе, или унутрашње, које су, према речима ауторке, опасније и отпорније, јер су резултат самоцензуре, коју уредници врше подстакнути ванкњижевним и ванкултурним критеријумима.

У другом поглављу *Поетика комуникацијског текста у часописима* ауторка предмету прилази превасходно са становишта оквирних текстова часописа: уводних текстова и бележака као кључним у „формирању слике о часопису, уређивачкој политици у којем настају и публици која чита часопис“¹. Ауторка даље расправља о карактеристикама уводних текстова са становишта најдоминантније дилеме српске културе с почетка 20. века, а која се тиче приклоњености традиционалном и националном, односно европском и модерном. С тим у вези, интересантно је запажање да су главни представници часописне књижевне продукције својим уводним текстовима показивали тенденцију ка модернијим опредељењима, док су специјализовани часописи, женски на пример, у тој тенденцији били умеренији, ослоњени више на „традицију просвећивања“² и представљали „реликт претходног стилског комплекса, претходног канона“³.

У завршном делу поглавља, ауторка се бави карактеристикама другог оквирног текста часописа, белешкама, наглашавајући њихову комуникацију с уводним текстовима. Слободанка Пековић се и у овом делу задржава на женском аспекту, истичући да се управо у белешкама женских часописа појављује све већи број „текстова посвећених феминизму и женским организацијама, о праву гласа“⁴. Ауторка закључује да се преко бележака може закључити да су женски часописи имали изразито амбивалентан однос према месту и улози жене у породици и друштву, без јасне визије шта би заправо били женска права и слободе, и да је деловање феминистичког покрета, мада ремоделирано, било најпрогресивније у часопису *Женски покрет*.

У трећем поглављу *Улога часописа у стварању норми и образаца*, ауторка истиче да су, поред примарно просветне улоге, часописи имали и значајну функцију у погледу профилисања књижевног укуса. Та арбитрарна улога текла је двосмерно, како у правцу читалачке публике, тако и писаца. Слободанка Пековић објашњава да је обликовање књижевних образаца у великој мери условљено успоном критичке речи у Србији с почетка 20. века и указује на узајамни однос часописне политике и критике која је том политиком неретко вођена. Узајамност овог односа ауторка илуструје на примеру поезије Данице Марковић и њених критичара, Јована Скерлића, Велимира Живојиновића и Ксеније Атанасијевић.

У поглављу *Традиционално □ модерно, европско □ национално* ауторка превасходно из књижевноисторијског дискурса пружа детаљан пресек културно-историјских прилика у Србији с почетка 20. века, преломљен кроз призму истрајне дилеме српске културе: опредељења према традиционалном/модерном, односно националном/европском. Слободанка Пековић објашњава да је проблем разумевања појма модерног утицао на бројне искључивости тадашње интелектуалне елите око тога

¹ Слободанка Пековић, „Књижевност у функцији *принуде*“ : 31.

² *Ibid.*: 51.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*: 69.

какво наслеђе треба унедрити и какав смер треба одабрати а да то буде конститутивно за културни и национални живот Србије. На једном полу тог сукоба стоји ригидна, искључива и бескомпромисна фигура Јована Скерлића, његово утилитарно и етичко вредновање књижевности и уметности, док су на другом полу стајали његови неистомишљеници, заговорници естетичког принципа у уметности, попут Велимира Живојиновића, Исидоре Секулић, Милана Марјановића, Бранка Лазаревића, А. Г. Матоша, Тина Ујевића. На занимљив начин, који открива истраживачки дух и богату ерудицију, ауторка релативизује појмове традиционално и модерно, етичко и естетичко, регионално и универзално, демистификује категорије „истине“ и „лажи“ у уметности, чиме пружа нове одговоре на нека од старих питања епохе.

Поглавље *Културна периферија и центар* □ село и град бави се проблемом дистинкције село/град, односно дихотомијом центар/периферија као новим обележјима разлике коју је епоха модерне успоставила. Ауторка истиче да је и књижевна продукција с почетка века прихватила ову разлику и одредила се према њој приликом профилисања часописне политике. Посебан осврт прави се на женске часописе, који су, према речима ауторке, показали занимљиву амбивалентност кроз прилоге подједнако намењене како градским, тако и сеоским читатељкама.⁵ Ово поглавље, између осталог, носи и обележје компаративног књижевнотеоријског огледа, у ком ауторка кроз геокултурни модел сеоско/градско на конкретним примерима упоредно анализира третман јунака, средине и језика.

Последње поглавље књиге *Идентитети: различитости и сличности* представља надградњу теоријских поставки из претходна два поглавља. Из позиције теоретичарке културе, у изразито имаголошком кључу, Слободанка Пековић разматра аутоимаголошке и хетероимаголошке аспекте репрезентација националних идентитета у српској периодици с почетка века.

У другом делу поглавља износи се проблем идентитета у односу према женама и њиховом стваралаштву. Занимљива је констатација да главни часописи књижевне продукције, попут *Српског књижевног гласника*, нису у односу на то да ли је по среди мушки или женски аутор тражили било какву квалификативну меру вредности, и да су поједини женски часописи, попут *Посестрима*, били оданији у чувању традиције и поштовању патријархалних правила. Нарочито се истиче часопис *Нова Европа* који је у погледу женског питања, залагања за женска права и родну равноправност учинио више од већине женских часописа тог времена. Као једини женски часопис с кохерентним идеолошким и пропагандним програмом истиче се *Женски покрет*. Ауторка међутим не оспорава значај женских часописа с обзиром на то да се у њима проблем идентитета и „другог“ најзад успоставља, чиме је и створена платформа за даљу еманципацију и развијање феминистичких теорија.

Осим књижевноисторијског значаја предмета који се у студији износи, ову књигу одликује и диверзност поступка, с обзиром на то да ауторка наступа као књижевни историчар, књижевни теоретичар, те теоретичар културе, када предмету приступа из феминистичког и имаголошког угла.

⁵ В. *Ibid.*: 153.